

Horace Miner: Rituál těla u kmene Nacirema

Miner, Horace. 1956. Body Ritual among the Nacirema, *American Anthropologist*, 58/1956: 503-507.

Antropolog je natolik seznámen s rozmanitostí lidského jednání v podobných situacích, že jej neudiví ani nejexotičtější obyčej. Ukazuje-li se, že kdesi na zemi ještě nebyly nalezeny všechny logicky možné kombinace jednání, stává se náchylným připustit, že se prostě musí vyskytovat u nějakého doposud ještě nepopsaného etnika. Tento postoj zvýraznil Murdock(1949: 71).

Ve světle výše uvedených tvrzení se vyznačují víry a magické jednání lidu Nacirema natolik nezvyklými znaky, že je jejich popis uváděn jako příklad nejextrémnějších praktik, do nichž se může lidské jednání dostat.

Pozornost antropologů k rituálům Nacirema nasměroval prof. Linton již před dvaceti lety (1936: 326), přesto je však kultura tohoto lidu je doposud velmi málo známá. Naciremové jsou málo známým severoamerickým kmenem, žijícím v oblasti vymezené na severu sousedním kmenem Krí, na jihu a východě kmeny Jakí, Tarahumara a Aravak. Magické praktiky Naciremů jsou příkladem extrémního lidského chování. O jejich původu toho není moc známo, avšak tradice říká, že přišli od Východu. Ve shodě s mytologií Nacirema se odvozují od národního hrdiny, Notgnihsaw-a, který je mimo jiné známý především díky svým dvěma činům vyžadujících nezvyklou sílu: přehození fragmentu wampumu přes řeku Pa-To-Mac a pokácení višňového stromu, v němž sídlil Duch Pravdy.

Jejich kultura je charakterizována vysoce vyvinutým obchodem; mnoho času tráví hospodářskými činnostmi, zbytek v obřadech, v nichž se spotřebovává i část plodů zmíněných činností. Ohniskem obřadní činnosti je lidské tělo, jehož vzhled a zdraví je hlavním předmětem zájmu v životě Naciremů. Na tom ovšem není nic neobvyklého – jedinečné jsou však zvláštní obřady, mající za cíl změnit lidské tělo – jeho barvu, pach i tvar – a s nimi spjatá životní filosofie.

Zásadní víra, na níž spočívá celý společenský systém Naciremů, je ta, že lidské tělo je ošklivé a přirozeně tíhne k slabosti a nemoci. Jedinou nadějí člověka, odsouzeného k životu v takovém těle, představuje odvrácení těchto nežádoucích jevů prováděním zvláštních očišťovacích obřadů. Každá domácnost Naciremů má jednu či více zvláštních svatyní, zasvěcených tomuto účelu. Mocnější jedinci jich mají ve svém domě více – bohatství domu je doslova měreno počtem takových obřadních středisek v něm. Svatyně bohatších příslušníků kmene mají stěny z kamene, svatyně chudších jsou obloženy kameninovými destičkami.

Přestože každá rodina disponuje alespoň jednou takovouto svatyní, tak obřady, které se k ní váží, nejsou obřady rodinnými, ale jde o rituály soukromé a tajemné. Hovoří se o nich pouze s vlastními dětmi, a to jen během období, kdy jsou do těchto obřadů zasvěcovány. Ústředním bodem svatyně je schránka, zabudovaná do zdi svatyně. V ní jsou uložena četná kouzla a lektvary, bez nichž by naciremský jedinec nemohl dál žít. /Tato kouzla vyrábějí medicinmani, od nichž je lze získat za určitou odměnu./ Po použití není zbytek medicíny vyhozen, ale uložen právě zde. Na každou nemoc se používá specifický lék a nemocí /ať už skutečných či

domnělých/ je u Naciremů spousta – proto je schránka stále přeplněna. Kouzelných balíčků je tolik, že si lidé často nepamatují jejich účel, a bojí se je proto znovu otevřít. Jde spíš o to, že přítomnost starých léků ve schránce nějakým způsobem ochraňuje uctíváče, který před schránkou provádí očišťovací tělesné obřady. Pod schránkou je nádobka s rituálně čistou /posvátnou/ vodou, kterou dodávají kněží z místního Vodního chrámu; touto vodou se uctíváč po vstupu do svatyně omývá. Denně se zde vystřídají postupně všichni členové rodiny.

Po té, co tento prostředek splní svou roli, se jej domorodci nikdy nezbavují, ale umístí jej do kouzelnické skříňky uvnitř domovní svatyně. Jelikož se od sebe magické preparáty navzájem liší a obecně jsou určeny pro množství různých nemocí, a jelikož domorodci trpí bezpočtem ať již skutečných či imaginárních nemocí, tak je obvykle tato kouzelnická skříňka naprosto přeplněna. Balíčků s magickými prostředky je tam tolik, že lidé zapomínají, jaký byl jejich účel a obávají se je znovu použít. Jelikož domorodci o tomto problému vypovídají pouze mlhavě a neurčitě, můžeme se pouze domýšlet, že hlavním důvodem uchovávání starých magických preparátů je přesvědčení, že jejich přítomnost v kouzelnické skříňce, před kterou se konají tělesné rituály, nějakým způsobem chrání své ctitele.

Pod skříňkou s kouzly se nachází malá křtitelnice. Den co den vchází postupně každý člen rodiny do svatyně, před skříňkou s kouzly sklání hlavu, ve křtitelnici míchá různé druhy svěcené vody a následně provádí krátký obřad očištění. Tato svěcená voda je dodávána Vodní svatyní společnosti, kde kněží provádějí komplikované obřady, aby se tato stala rituálně čistou.

V hierarchii osob praktikujících magii existuje skupina osob o nižším statusu, než mají medicinmani, jejichž název by se snad dal nejlépe přeložit jako "svatí-lidé-úst". Nacirema se vyznačují patologickým strachem a zároveň fascinací ústy. Jsou přesvědčeni, že jejich stav má nadpřirozený vliv na všechny společenské vztahy v kmeni. Naciremové věří, že kdyby neprováděli zvláštní obřady očišťování úst, zuby by jim vypadaly, dásně stále krvácely, čelisti se scvrkly, přátelé by postiženého opustili a partneři zavrhli. Věří rovněž, že mezi stavem ústní dutiny a charakterem člověka existuje úzký vztah – např. obřadní omývání úst prý podporuje jeho mravní sílu. Během obřadu očišťování úst si jedinec vloží do úst malý svazek kančích štětín spolu s kouzelnou trestí a ve vysoce ritualizované sérii gest jím v ústech pohybuje.

Vedle provádění každodenního soukromého očišťovacího obřadu Naciremové jednou až dvakrát ročně vyhledají tzv. „svatého muže úst“, což je magii praktikující specialista, co do prestiže v kmeni stojící hned pod medicinmanem. „Svatý muž úst“ vlastní působivou sadu nástrojů: vrtáky, šídla, bodce a háčky, jimiž vymítá zlo z pacientových úst sotva uvěřitelným obřadným trýzněním. Otevře pacientova ústa a s pomocí výše uvedených nástrojů zvětší všechny otvory v zubech vzniklé, do nich pak vloží kouzelnou substanci. Pokud v zubech žádné přirozené otvory nejsou, prostě je v jednom nebo i více zubech vydlabe, aby mohl nadpřirozenou hmotu aplikovat. Účelem této „péče“ je zastavit rozklad v ústech pacienta a zajistit mu tak přátele. To, že se lidé k „svatému muži úst“ každoročně vracejí navzdory tomu, že se jim zuby kazí dál, ukazuje na extrémně posvátný a v tradici pevně zakotvený charakter tohoto obřadu. Z nadšení, s nímž „svatý muž úst“ dloube šídlem do obnaženého nervu, by bylo možno soudit na jistou míru sadismu. Pokud by se tato hypotéza prokázala, objevil by se velmi zajímavý společenský vzor, neboť většina populace naopak vykazuje jasně masochistické sklony.

Právě na ně se odvolával prof. Linton, když objasňoval důležitý prvek každodenního tělesného rituálu vyhrazeného výlučně mužům. Spočívá v každodenního očišťovacího obřadu, vyhrazeném pouze mužským příslušníkům kmene, je rituální škrábání a drásání povrchu tváře zvláště k tomuto účelu vyrobeným ostrým nástrojem. I ženy mají svůj zvláštní obřad, který provádějí jen přibližně čtyřikrát za lunární měsíc. Nicméně co ztrácejí na frekvenci, to dohánějí barbarstvím, s nímž přitom postupují: součástí obřadu je takřka hodinové pečení hlavy v něčem, co připomíná malou pícku. Z teoretického úhlu pohledu je zajímavá skutečnost, že toto většinou masochistické společenství vyškolilo specialisty se sadistickými sklony.

Vážněji nemocní musí být léčeni složitěji v jejich chrámu, zvaném latipso. Zdejší obřady jsou tak drsné, že je takřka zázrak, že valná část skutečně nemocných se po takové léčbě vůbec zotaví. Malé děti, které dosud nejsou zcela indoktrinovány, se sem bojí vstoupit, ale dospělí jsou žádostivi toto očištění podstoupit – pokud si to mohou dovolit. Do chrámu totiž nikdo není vpuštěn bez bohatého daru strážcům – i kdyby byl sebemocnější. Rovněž po obřadu, před propuštěním z chrámu, většinou něco daruje. V chrámu je prosebník nejdříve vysvěcen donaha. Ve všedním životě se Naciremové vyhýbají odhalování těla a přiznávání jeho přirozených funkcí: koupou se a vyměšují jen v soukromí své svatyně. Tomuto ritualizovanému očišťování není skoro nikdy přítomen ani nejbližší partner. Po nástupu do latipso tudíž nastává psychologický šok: jedinec náhle ztrácí tělesnou intimitu, octne se úplně nahý a musí se /dokonce za asistence zvláštních „kněžek“, jež jsou jakousi obdobou vestálků/ vyprázdnit do posvátné nádoby. Jeho exkrementy jsou pak použity medicinmanem k určení povahy a dalšího průběhu nemoci. Klientky obecně tvrdí, že jejich nahá těla jsou medicinmany bezostyšně okukována, dotýkána a zkoumána.

Následju několikadenní trýznění: vysoce trénované „vestálky“ prosebníka vždy ráno vzbudí a bolestivě převalují jeho tělo po tvrdém lůžku a omývají je; jindy vkládají do jeho úst kouzelné hůlky nebo ho nutí jíst údajně léčivé substance. Čas od času přijdou medicinmani a vrazí pacientovi do těla posvátné jehlice. Skutečnost, že tyto obřady často neléčí, ale naopak mohou člověka i zabít, nikterak neumenšuje víru Naciremů v jejich blahodárnost a v moc medicinmanů.

Jiným typem magického léčitele u Naciremů je tzv. „naslouchač“, který má schopnost vyhnat zlé duchy z hlavy očarované osoby. Podle tamější víry mohou rodiče očarovat své vlastní děti. Zvláště matky během zasvěcování do očišťovacích obřadů snadno uvalí na své dítě kletbu. Protikouzlo „naslouchače“ je pozoruhodné tím, že nebývá spjato s žádným zvláštním obřadem: pacient prostě sdělí „naslouchači“ všechny své starosti a úzkosti, na které si od narození pamatuje. Není nijak neobvyklé, že si pacient vzpomene na smutek a pocit ostrčení, když byl odstaven od prsu, ojedinělé případy dokonce tvrdí, že jejich problémy mají původ s jejich vlastním narozením.

Je třeba ještě zmínit jisté praktiky, u jejichž základu stojí estetické citění domorodců, a které pramení z jejich perverzního odmítání přirozeného vzhledu těla a jeho přirozených funkcí. Setkáváme se s rituálními posty, které mají tlusté lidi proměnit v hubené, stejně tak jako s obřady, které mají hubené proměnit v tlusté. Další rity slouží ke zvětšování ženského poprsí v případě že je malé, a k jejich zmenšování v případě, že jsou naopak velké. Všeobecná nespokojenost s tvarem poprsí je manifestována skutečností, že jejich podoba, která je uznávána za ideální, se prakticky přirozeně u člověka nevyskytuje. Některé ženy, poznamenané pro člověka netypickými hyperrozvinutými mléčnými žlázami, jsou zbožštěny do té míry, že jezdí od vesnice k vesnici a za úplatu se nechávají domorodci okukovat.

Zmínil jsem fakt, že vylučovací funkce byly zritualizovány, zrutinizovány a přeneseny do oblasti tajemna. Podobně je tomu i s přirozenými reprodukčními funkcemi. Sexuální soužití je jako téma tabu a jako akt je obestřeno tajemstvím. Aby se lidé vyvarovali těhotenství, používají různé magické prostředky, popř. organizují sexuální soužití do jistých fází odvozených od lunárního kalendáře. K početí tedy dochází velmi zřídka. Těhotné ženy se oblékají tak, aby svůj stav skryly. Porod se odehrává stranou, v úkrytu, bez přítomnosti a pomoci přátel nebo rodiny a většina žen své děti nekojí.

Náš přehled rituálního života Načirema přesvědčivě ukázal, že jsou to lidé ovládaní magií. Těžko porozumět tomu, jak se jim díky břemenu, které na sebe naložili, podařilo tak dlouho přetrvat. Ale i takové exotické zvyky nabývají hlubokého smyslu, pokud se v ně věří s takovou mírou porozumění, kterou prokázal Malinowski, když psal (1948: 7):

„Když shlédneme zdaleka a z vysoka, z výšin bezpečí naší rozvinuté civilizace, připadá nám magie surová a nesmyslná. Avšak bez její pomoci a vedení by náš předek nezvládl své životní problémy tak, jak se mu to podařilo, a ani by nepokročil k vyšším stádiím civilizace.“

Literatura:

Linton, Ralph (1936) *The Study of Man*, New York: D. Appleton-Century Co.

Malinowski, Bronisław (1948) *Magic, Science, and Religion*, Glencoe: The Free Press.

Poznámky

Pokud chcete zjistit bližší totožnost kmene Načirema, přečtěte si jeho jméno pozpátku.